

АНОТАЦІЯ

Венгрин Д.В. Суспільно-географічне дослідження урбанізованих просторів України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 – Географія (Галузь знань 10 – Природничі науки). – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2026.

Робота присвячена дослідженню суспільно-географічних особливостей урбанізованих просторів України для подальшої розробки рекомендацій щодо відновлення та сталого розвитку.

Актуальність теми зумовлена посиленням урбанізаційних процесів у світі та в Україні, зростанням ролі міст у соціально-економічному розвитку держави, а також необхідністю дослідження трансформацій урбанізованих просторів в умовах сучасних викликів. Війна спричинила значні зміни у функціонуванні урбанізованих територій, загостривши проблеми безпеки, просторової організації, інфраструктурної стійкості та необхідності формування нових підходів до відновлення міських систем. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження урбанізованих просторів як складних суспільно-географічних систем та визначення перспектив їх сталого і стійкого розвитку.

Метою дисертаційної роботи є встановлення суспільно-географічних особливостей урбанізованих просторів України для розробки рекомендацій щодо їх відновлення та забезпечення сталого розвитку. Для досягнення поставленої мети виконано комплекс теоретичних, методичних та прикладних завдань, пов'язаних із дослідженням урбанізаційних процесів, оцінюванням рівня урбанізації та сталого розвитку регіонів, аналізом трансформацій урбанізованих просторів в умовах війни та визначенням можливостей впровадження принципів сталої урбанізації у процесі післявоєнного відновлення.

Методологічною основою дослідження стали положення суспільної географії, геоурбаністики, теорії урбанізації, концепції сталого розвитку та міської стійкості. Теоретичне підґрунтя роботи сформували праці українських і зарубіжних учених у галузі суспільної географії, урбаністики, регіоналістики та просторового розвитку. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і конкретнонаукових методів, серед яких: аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний аналіз, узагальнення, порівняння, математико-статистичні методи, ранжування, прогнозування, моделювання, порівняльно-географічний та картографічний методи. Застосування математико-статистичних методів дозволило здійснити оцінювання рівня урбанізації, реальної урбанізації, сталого розвитку та ієрархічної структури міських поселень. Картографічний метод використано для візуалізації просторових відмінностей урбанізаційних процесів.

Інформаційну базу дослідження становили матеріали Державної служби статистики України, міжнародних організацій, зокрема ООН-Хабітат та Міжнародної організації з міграції, наукові публікації, статистичні щорічники, аналітичні звіти, а також результати власних авторських досліджень. Робота виконувалася в межах науково-дослідної тематики Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та міжнародних наукових проєктів, присвячених урбаністичним трансформаціям, післявоєнному відновленню та ревіталізації міських просторів.

У дисертаційній роботі здійснено комплексний аналіз урбанізованих просторів України. Досліджено часові та територіальні особливості урбанізації, виявлено регіональну диференціацію рівня урбанізації та реальної урбанізації, проаналізовано ієрархічну структуру міського розселення. На основі співвідношення рівня урбанізації та індексу сталого розвитку визначено особливості проявів сталої урбанізації в Україні.

Проведено типізацію регіонів України за особливостями урбанізаційних процесів та виділено чотири типи сценаріїв їх розвитку: стійка контрурбанізація, нежиттєздатна контрурбанізація, нестала урбанізація та стала урбанізація.

Особливу увагу приділено дослідженню впливу війни та вимушених міграцій на трансформацію урбанізованих просторів України. Встановлено, що переміщення населення суттєво вплинуло на просторову організацію міст, функціонування інфраструктури, ринок житла, систему надання послуг та регіональні диспропорції розвитку. Проаналізовано міжнародний досвід відновлення урбанізованих просторів після кризових явищ та визначено можливості його імплементації в Україні. Окремо обґрунтовано роль міської стійкості як ключового чинника забезпечення сталої урбанізації на прикладі міста Харкова. Систематизовано прояви міської стійкості в умовах воєнних викликів, що дозволило визначити напрями підвищення адаптивності та відновлюваності міських систем.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні суспільно-географічних підходів до дослідження урбанізованих просторів України в умовах сучасних викликів. Уперше виділено чотири типи сценаріїв урбанізаційних процесів у регіонах України, розроблено систему індикаторів оцінювання рівня сталого розвитку урбанізованих просторів в умовах післявоєнного відновлення та систематизовано прояви міської стійкості міста Харкова. Удосконалено поняттєво-термінологічний апарат дослідження шляхом уточнення понять «урбанізований простір», «урбанізаційні процеси» та «стала урбанізація». Розвинено методичний інструментарій оцінювання урбанізаційних процесів через інтеграцію показників рівня урбанізації, реальної урбанізації, ієрархічної структури міських поселень та індексу сталого розвитку. Подальшого розвитку набули підходи до аналізу впливу вимушених міграцій на трансформацію

урбанізованих просторів і обґрунтування можливостей впровадження принципів сталої урбанізації у процесі відновлення територій України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів та рекомендацій у сфері регіонального управління, стратегічного і просторового планування, формування політики сталого розвитку та реалізації програм післявоєнного відновлення територій. Розроблена система індикаторів може бути використана для оцінювання рівня сталого розвитку урбанізованих просторів, здійснення міського моніторингу та підготовки управлінських рішень. Результати дослідження впроваджено у діяльність міжнародних науково-дослідних проєктів, громадських організацій та навчальний процес Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна при викладанні дисциплін, пов'язаних із геоурбаністикою, соціальною географією та регіональним розвитком.

Основні результати дисертаційної роботи апробовано на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. За результатами дослідження опубліковано 28 наукових праць, серед яких статті у виданнях, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах Web of Science Core Collection та Scopus, а також публікації у фахових виданнях України.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що урбанізовані простори України характеризуються значною регіональною диференціацією, а сучасні виклики суттєво трансформують міські простори. Обґрунтовано, що впровадження принципів сталої урбанізації та підвищення міської стійкості є необхідними умовами ефективного післявоєнного відновлення територій. Запропоновані підходи до оцінювання урбанізаційних процесів, типізації регіонів та аналізу стійкості урбанізованих просторів можуть слугувати основою для розроблення стратегій збалансованого просторового розвитку України.

Ключові слова: місто, урбанізація, урбанізовані простори, урбаністичні дослідження, суспільно-географічний підхід, сталий розвиток, стратегії розвитку, стала урбанізація, статистичний аналіз, регіональний розвиток, міська стійкість, війна, повоєнне відновлення, регіони України, Харків.

SUMMARY

Venhryn D.V. Human and geographical study of urbanized spaces in Ukraine. – Qualification scientific paper, manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy in specialty 106 – Geography (Field of knowledge 10 – Natural Sciences). – V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2026.

The dissertation is devoted to the study of the human and geographical features of urbanized spaces in Ukraine in order to develop recommendations for their recovery and sustainable development.

The relevance of the research topic is determined by the intensification of urbanization processes in the world and in Ukraine, the growing role of cities in the socio-economic development of the state, as well as the need to study the transformation of urbanized spaces under contemporary challenges. The war has caused significant changes in the functioning of urbanized territories, aggravating issues of security, spatial organization, infrastructural resilience, and the need to form new approaches to the recovery of urban systems. In this regard, the study of urbanized spaces as complex socio-geographical systems and the determination of prospects for their sustainable and resilient development are of particular importance.

The purpose of the dissertation is to identify the socio-geographical features of urbanized spaces in Ukraine in order to develop recommendations for their recovery and sustainable development. To achieve this goal, a set of theoretical, methodological, and applied tasks related to the study of urbanization processes, assessment of urbanization and sustainable development levels in the regions, analysis of transformations of urbanized spaces under wartime conditions, and determination of possibilities for implementing the principles of sustainable urbanization in the process of post-war recovery was completed.

The methodological basis of the research includes the provisions of human geography, urban studies, urbanization theory, the concept of sustainable development, and urban resilience. The theoretical foundation of the dissertation is based on the works of Ukrainian and foreign scholars in the fields of human geography, urban studies, regional studies, and spatial development. The study employed a set of general scientific and specific scientific methods, including analysis and synthesis, induction and deduction, systems analysis, generalization, comparison, mathematical and statistical methods, ranking, forecasting, modeling, comparative-geographical, and cartographic methods. The use of mathematical and statistical methods made it possible to assess the level of urbanization, real urbanization, sustainable development, and the hierarchical structure of urban settlements. The cartographic method was used to visualize spatial differences in urbanization processes.

The information base of the research consists of materials from the State Statistics Service of Ukraine, international organizations, including UN-Habitat and the International Organization for Migration, scientific publications, statistical yearbooks, analytical reports, as well as the author's own research findings. The dissertation was carried out within the framework of the research agenda of V. N. Karazin Kharkiv National University and international scientific projects devoted to urban transformations, post-war recovery, and revitalization of urban spaces.

The dissertation provides a comprehensive analysis of urbanized spaces in Ukraine. Temporal and territorial features of urbanization were investigated, regional differentiation of the levels of urbanization and real urbanization was identified, and the hierarchical structure of urban settlement systems was analyzed. Based on the correlation between the level of urbanization and the sustainable development index, the features of sustainable urbanization in Ukraine were determined. A typology of Ukrainian regions according to the characteristics of urbanization processes was developed, and four types of

development scenarios were identified: sustainable counterurbanization, non-viable counterurbanization, unsustainable urbanization, and sustainable urbanization.

Particular attention was paid to studying the impact of war and forced migration on the transformation of urbanized spaces in Ukraine. It was established that population displacement significantly affected the spatial organization of cities, infrastructure functioning, housing markets, service provision systems, and regional development disparities. International experience in the recovery of urbanized spaces after crises was analyzed, and possibilities for its implementation in Ukraine were identified. The role of urban resilience as a key factor in ensuring sustainable urbanization was substantiated using the example of the Kharkiv city. Manifestations of urban resilience under wartime challenges were systematized, which made it possible to determine directions for increasing the adaptability and recoverability of urban systems.

The scientific novelty of the obtained results lies in the deepening of socio-geographical approaches to the study of urbanized spaces in Ukraine under contemporary challenges. For the first time, four types of urbanization process scenarios in the regions of Ukraine were identified; a system of indicators for assessing the sustainable development level of urbanized spaces in the conditions of post-war recovery was developed; and manifestations of urban resilience in the city of Kharkiv were systematized. The conceptual and terminological apparatus of the research was improved by clarifying the concepts of «urbanized space», «urbanization processes», and «sustainable urbanization». The methodological tools for assessing urbanization processes were further developed through the integration of indicators of urbanization level, real urbanization, hierarchical structure of urban settlements, and sustainable development index. Approaches to analyzing the impact of forced migration on the transformation of urbanized spaces and substantiating the possibilities of implementing the

principles of sustainable urbanization in the recovery of Ukrainian territories were further developed.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the proposed approaches and recommendations in the fields of regional governance, strategic and spatial planning, formation of sustainable development policy, and implementation of post-war recovery programs. The developed system of indicators can be used to assess the level of sustainable development of urbanized spaces, conduct urban monitoring, and support managerial decision-making. The research results have been implemented in international research projects, the activities of public organizations, and the educational process of V. N. Karazin Kharkiv National University in teaching courses related to urban studies, social geography, and regional development.

The main results of the dissertation were presented at international and national scientific conferences. Based on the research findings, 28 scientific publications were published, including articles indexed in the international scientometric databases Web of Science Core Collection and Scopus, as well as publications in Ukrainian professional journals.

The study established that urbanized spaces in Ukraine are characterized by significant regional differentiation, while contemporary challenges substantially transform urban spaces. It was substantiated that the implementation of the principles of sustainable urbanization and the enhancement of urban resilience are necessary conditions for effective post-war recovery of territories. The proposed approaches to assessing urbanization processes, typology of regions, and analysis of the resilience of urbanized spaces may serve as a basis for developing strategies for balanced spatial development in Ukraine.

Keywords: city, urbanization, urbanized spaces, urban studies, socio-geographical approach, sustainable development, development strategies, sustainable urbanization, statistical analysis, regional development, urban resilience, war, post-war recovery, regions of Ukraine, Kharkiv.